College voor Toetsen en Examens

CONCEPTSYLLABUS GRIEKSE TAAL EN CULTUUR

MET EEN UITWERKING VOOR HET VOORBEELDEXAMEN BIJ HET NIEUWE EXAMENPROGRAMMA

Versie 1, Augustus 2026

INHOUDSOPGAVE

1 LEESWIJZER 3

2 (SUB)DOMEINEN IN HET CENTRAAL EXAMEN 4

3 SPECIFICATIES CE-(SUB)DOMEINEN 5
DOMEIN A TEKSTONTSLUITING 5
DOMEIN B TEKST IN CONTEXT 8
DOMEIN C TEKST VANUIT LATER PERSPECTIEF 8

4 LIJSTEN 11
LIJST 1 TAALKUNDIGE VERSCHIJNSELEN 11
LIJST 2 REGELS EN BEGRIPPEN METRIEK 15
LIJST 3 KLANK-, WOORD- EN ZINFIGUREN 16
LIJST 4 GEDACHTEFIGUREN 19
LIJST 5 NARRATIEVE MIDDELEN 25
LIJST 6 ARGUMENTATIEVE MIDDELEN 27

5 THEMA EN TEKSTEN 29
A. THEMA'S 30
B. CONTEXT BIJ DE THEMA'S 33
C. AUTEURSINFORMATIE 35
D. GENREKENMERKEN 35

1 LEESWIJZER

In de syllabus worden de onderdelen van het examenprogramma gespecificeerd die aan het centraal examen zijn toegewezen. De eindtermen uit het examenprogramma zijn opgebouwd uit een doelzin en een uitwerking (‘het gaat hierbij om...’) Elke eindterm is toegewezen aan het centraal examen, het schoolexamen of aan beide. In de syllabi worden specificaties toegevoegd aan de onderdelen die aan het centraal examen of aan het centraal examen/schoolexamen zijn toegewezen, maar alleen indien nodig. Voor het centraal examen zijn de doelzin, de uitwerking (‘het gaat hierbij om...’) en de specificatie het uitgangspunt. De specificatie kan niet los worden gelezen van doelzin en uitwerking. Om deze reden zijn de doelzin en uitwerking ook opgenomen in de syllabus.

In deze syllabus zijn de specificaties opgenomen in de hoofdstukken 3, 4 en 5. Hoofdstuk 3 bevat specificaties van de eindtermen die gelijk blijven over de jaren heen. Hoofdstuk 4 bevat aanvullende specificaties die ook voor langere tijd gelijk blijven. Dit zijn lijsten met taalkundige verschijnselen, begrippen omtrent metriek, figuren en narratieve en argumentatieve middelen. Hoofdstuk 5 beschrijft de thema’s en het pensum en geeft contextinformatie over de gekozen tekst en auteur(s). Deze specificatie wisselt jaarlijks.

Deze syllabus zal in mei 2032 voor het eerst worden geëxamineerd, met andere thema's dan in deze tekst zijn opgenomen. De nu in hoofdstuk 5 uitgewerkte thema's zijn bedoeld ter illustratie en dienen als inhoud bij een voorbeeldexamen dat naar verwachting eind 2027 wordt gepubliceerd op Examenblad.

2 (SUB)DOMEINEN IN HET CENTRAAL EXAMEN

Onderstaande tabel bevat het raamwerk met de domeinen en subdomeinen uit het concept-examenprogramma. Er is een verdeling gemaakt van inhouden over het schoolexamen (se) en het centraal examen (ce). De domeinen A, B en C zijn aan beide toegekend.

Domeinindeling	**Titel (sub)domein**	**Toewijzing se/ce**	
		se	ce
Kerncurriculum			
Domein A	Tekstontsluiting		
Subdomein A1	Tekstbasis	X	X
Subdomein A2	Tekstinterpretatie	X	X
Domein B	Tekst in context	X	X
Domein C	Tekst vanuit later perspectief		
Subdomein C1	Receptie	X	X
Subdomein C2	Actualisatie	X	X
Domein D	Tekst en leerling		
Subdomein D1	Persoonlijke reflectie	X	
Subdomein D2	Intercultureel bewustzijn	X	
Keuzedomeinen			
Domein E	Cultuurbeschouwing	X	
Domein F	Literatuurbeschouwing	X	
Domein G	Receptie	X	
Domein H	Taalbeschouwing	X	
Domein I	Vertaalkunde	X	

3 SPECIFICATIES CE-(SUB)DOMEINEN

DOMEIN A TEKSTONTSLUITING

Subdomein A1 tekstbasis

Eindterm 1
De leerling geeft informatie weer zoals deze expliciet in de tekst staat. (B)

Het gaat hierbij om:
- weergeven van expliciet uitgedrukte informatie op woord-, zins-, alinea- en tekstniveau;
- weergeven van expliciet uitgedrukte tekstverbanden;
- benoemen van expliciet uitgedrukte informatie in vergelijking met een ander tekstgedeelte of met een andere bron.

Specificatie:
Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van een ongeziene Griekse tekst uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 4 Lijsten* bekend verondersteld.

De leerling kan het volgende:

- de expliciete inhoud weergeven van een ongeziene Griekse tekst door middel van een globale weergave;
- begripsvragen beantwoorden over de expliciete inhoud van een ongeziene Griekse tekst;
- een vertaling van een ongeziene Griekse tekst noteren die de expliciete informatie in de brontekst weergeeft;
- een vertaling van een ongeziene Griekse tekst noteren die recht doet aan talige keuzes in de brontekst.

Eindterm 2
De leerling benoemt metrische verschijnselen, klankfiguren en woord- en zinsfiguren in de tekst en toont deze aan. (B)

Het gaat hierbij om:
- benoemen van metrische verschijnselen, klankfiguren en woord- en zinsfiguren;
- scanderen;
- citeren van klankfiguren en woord- en zinsfiguren.

Specificatie:
Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van een ongeziene Griekse tekst uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 4 Lijsten* bekend verondersteld, voor zover relevant voor de vastgelegde auteur.

Subdomein A2 tekstinterpretatie

Eindterm 3
De leerling toont inzicht in de impliciete tekstinhoud. (B)

Het gaat hierbij om:
- verbinden van expliciete informatie in de tekst met talige en contextuele informatie, op woord-, zins- en alineaniveau;
- weergeven in woord en beeld van impliciete tekstinhoud en tekstverbanden;
- uitleggen van beelden, emoties, ideeën en culturele concepten in de tekst;
- uitleggen van gedachtefiguren en ambiguïteit;

- uitleggen van impliciete tekstinhoud op basis van genrekenmerken.

Specificatie:
Deze eindterm wordt bevraagd aan de hand van een ongeziene Griekse tekst uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 4 Lijsten* en *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld.

De leerling kan het volgende:
- impliciete inhoud weergeven van een ongeziene Griekse tekst door middel van het beantwoorden van begripsvragen, een globale weergave en het maken van een schematische weergave van de tekst;
- een vertaling van een ongeziene Griekse tekst noteren die recht doet aan impliciete tekstinhoud;
- ambiguïteit in een ongeziene Griekse tekst expliciteren door meerdere mogelijke betekenissen op woord-, zins- en alineaniveau te noteren.

Eindterm 4
De leerling toont inzicht in het verband tussen vorm en inhoud van de tekst. (B)

Het gaat hierbij om:
- uitleggen hoe het gebruik van literaire middelen op woord-, zins-, alinea- en tekstniveau met de inhoud samenhangt;
- uitleggen hoe de compositie op zins-, alinea- en tekstniveau met de inhoud samenhangt;
- uitleggen hoe genrekenmerken met de inhoud samenhangen.

Specificatie:
Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van een ongeziene Griekse tekst uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 4 Lijsten* en *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld.

De leerling kan het volgende:
- een verband leggen tussen de inhoud van een ongeziene Griekse tekst en keuzes met betrekking tot het metrum, stilistische figuren, verteltechnieken, de structuur en het genre van de tekst.

Eindterm 5
De leerling beargumenteert op basis van vorm en inhoud een interpretatie van de tekst als geheel. (B)

Het gaat hierbij om:
- onderbouwen van een eigen interpretatie met argumenten gebaseerd op tekstinhoud, literaire middelen, compositie en genre;
- beargumenteerd reageren op een interpretatie door anderen.

Specificatie:
Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van een ongeziene Griekse tekst uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 4 Lijsten* en *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld.

Eindterm 6
De leerling toont inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van analoge en digitale bronnen en hulpmiddelen en gebruikt deze kritisch. (B)

Het gaat hierbij om:
- doelgericht gebruiken van analoge en digitale bronnen en hulpmiddelen;
- verwerken van analoge en digitale informatie en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- evalueren van relevantie, betrouwbaarheid en bruikbaarheid, en van analoge en digitale bronnen en hulpmiddelen.

Specificatie
Deze eindterm wordt niet getoetst in het centraal examen.

DOMEIN B TEKST IN CONTEXT

Eindterm 7
De leerling toont binnen het thema inzicht in de tekst in vergelijking met bronnen uit en over de oudheid. (B)

Het gaat hierbij om:
- uitleggen hoe het thema in de tekst, in andere bronnen uit de oudheid en in bronnen over de oudheid aan de orde komt;
- vergelijken van uitwerkingen van het thema in de tekst en in andere bronnen;
- verklaren van overeenkomsten en verschillen.

Specificatie:
Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld. Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van de geziene Griekse teksten, een ongeziene Griekse tekst en aanvullende bronnen.
- De geziene Griekse teksten zijn vastgelegd in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten*. Ze worden op het examen aangeboden in het Grieks. Daarbij worden aanvullende bronnen binnen het thema van de tekst aangeboden. Dit kunnen volledig nieuwe bronnen zijn, maar ook bronnen die in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* genoemd worden.
- De ongeziene Griekse tekst komt uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Deze tekst heeft een nieuw thema. Ook binnen het nieuwe thema worden aanvullende bronnen aangeboden.

Eindterm 8
De leerling beargumenteert een thematische interpretatie van de tekst op basis van bronnen uit en over de oudheid. (B)

Het gaat hierbij om:
- onderbouwen van een eigen thematische interpretatie met argumenten gebaseerd op andere bronnen uit en over de oudheid;
- beargumenteerd reageren op een thematische interpretatie door anderen.

Specificatie:
Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld. Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van de geziene Griekse teksten, een ongeziene Griekse tekst en aanvullende bronnen.
- De geziene Griekse teksten zijn vastgelegd in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten*. Ze worden op het examen aangeboden in het Grieks. Daarbij worden aanvullende bronnen binnen het thema van de tekst aangeboden. Dit kunnen volledig nieuwe bronnen zijn, maar ook bronnen die in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* genoemd worden.
- De ongeziene Griekse tekst komt uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Deze tekst heeft een nieuw thema. Ook binnen het nieuwe thema worden aanvullende bronnen aangeboden.

DOMEIN C TEKST VANUIT LATER PERSPECTIEF

Subdomein C1 Receptie

Eindterm 9
De leerling toont binnen het thema inzicht in de tekst in vergelijking met receptiebronnen. (B)

Het gaat hierbij om:
- uitleggen hoe het thema in de tekst en in receptiebronnen aan de orde komt;
- vergelijken van uitwerkingen van het thema in de tekst en in receptiebronnen;
- verklaren van overeenkomsten en verschillen.

Specificatie:
Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld. Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van de geziene Griekse teksten, een ongeziene Griekse tekst en aanvullende bronnen.

- De geziene Griekse teksten zijn vastgelegd in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten*. Ze worden op het examen aangeboden in het Grieks. Daarbij worden aanvullende bronnen binnen het thema van de tekst aangeboden. Dit kunnen volledig nieuwe bronnen zijn, maar ook bronnen die in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* genoemd worden.
- De ongeziene Griekse tekst komt uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Deze tekst heeft een nieuw thema. Ook binnen het nieuwe thema worden aanvullende bronnen aangeboden.

Eindterm 10
De leerling beargumenteert een thematische interpretatie van de tekst op basis van receptiebronnen. (B)

Het gaat hierbij om:

- onderbouwen van een eigen thematische interpretatie met argumenten gebaseerd op receptiebronnen;
- beargumenteerd reageren op een thematische interpretatie door anderen.

Specificatie:
Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld. Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van de geziene Griekse teksten, een ongeziene Griekse tekst en aanvullende bronnen.

- De geziene Griekse teksten zijn vastgelegd in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten*. Ze worden op het examen aangeboden in het Grieks. Daarbij worden aanvullende bronnen binnen het thema van de tekst aangeboden. Dit kunnen volledig nieuwe bronnen zijn, maar ook bronnen die in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* genoemd worden.
- De ongeziene Griekse tekst komt uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Deze tekst heeft een nieuw thema. Ook binnen het nieuwe thema worden aanvullende bronnen aangeboden.

Subdomein C2 Actualisatie

Eindterm 11
De leerling toont binnen het thema inzicht in de tekst in vergelijking met actualisatiebronnen. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen hoe het thema in de tekst en in actualisatiebronnen aan de orde komt;
- vergelijken van uitwerkingen van het thema in de tekst en in actualisatiebronnen;
- verklaren van overeenkomsten en verschillen.

Specificatie:
Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld. Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van de geziene Griekse teksten, een ongeziene Griekse tekst en aanvullende bronnen.

- De geziene Griekse teksten zijn vastgelegd in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten*. Ze worden op het examen aangeboden in het Grieks. Daarbij worden aanvullende bronnen binnen het thema van de tekst aangeboden.
- De ongeziene Griekse tekst komt uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Deze tekst heeft een nieuw thema. Ook binnen het nieuwe thema worden aanvullende bronnen aangeboden.

Eindterm 12
De leerling beargumenteert een thematische interpretatie van de tekst op basis van actualisatiebronnen. (B)

Het gaat hierbij om:

- onderbouwen van een eigen thematische interpretatie met argumenten ontleend aan actualisatiebronnen;
- beargumenteerd reageren op een thematische interpretatie door anderen.

Specificatie:
Voor deze eindterm wordt de informatie in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* bekend verondersteld. Deze eindterm wordt getoetst aan de hand van de geziene Griekse teksten, een ongeziene Griekse tekst en aanvullende bronnen.

- De geziene Griekse teksten zijn vastgelegd in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten*. Ze worden op het examen aangeboden in het Grieks. Daarbij worden aanvullende bronnen binnen het thema van de tekst aangeboden.
- De ongeziene Griekse tekst komt uit het werk van de in *Hoofdstuk 5 Thema en teksten* vastgelegde auteur. Deze tekst heeft een nieuw thema. Ook binnen het nieuwe thema worden aanvullende bronnen aangeboden.

4 LIJSTEN

Lijst 1 Taalkundige verschijnselen
Lijst 2 Regels en begrippen metriek
Lijst 3 Klank-, woord- en zinfiguren
Lijst 4 Gedachtefiguren
Lijst 5 Narratieve middelen
Lijst 6 Argumentatieve middelen

LIJST 1 TAALKUNDIGE VERSCHIJNSELEN

De lijst hieronder bevat taalkundige verschijnselen die leerlingen moeten kennen en die niet geannoteerd worden. De lijst hanteert de terminologie die ook bij het centraal examen gehanteerd wordt.

Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen is een technische term gebruikt, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen om twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven met een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de toets wordt ervan uitgegaan dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet hoeven te worden opgezocht. Daarom zijn ze hier opgenomen. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag niet geconcludeerd worden dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de toets.

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen (in het Nederlands)
Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:
1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, 13e herziene uitgave, 1999.
2. Bij eigennamen die niet in onderstaande lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling van de bovengenoemde lijst.
3. In citaten (bijvoorbeeld vertalingen) wordt de spelling van de auteur/vertaler aangehouden.
Kandidaten dienen daarom op de hoogte te zijn van de verschillende spellingsconventies ten aanzien van de Griekse eigennamen.

DEEL A VORMLEER

Algemeen:
- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:
- de α/η-stammen;
- de ο-stammen; van de contracta alleen νοῦς (niet ὀστοῦν);
- de medeklinkerstammen, inclusief de stammen op -ι, -υ, -ευ; inclusief Ζεύς en ναῦς; exclusief de onzijdige woorden op -ας, zoals τὸ κρέας; exclusief ἡ αἰδώς; exclusief onregelmatige vocativi zoals γύναι.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:
- de α/ο-stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op -οῦς;
- de medeklinkerstammen, inclusief μέγας en πολύς en het type ταχύς; inclusief het type ἀληθής etc. (niet de contractie in -α, zoals ὑγιᾶ);
- de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen ἥττων, κρείττων, βελτίων, ἀμείνων, μείζων, πλείων, κακίων, καλλίων en de vormen

κράτιστος, βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος, πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/-(ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden
De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden
De verbuiging van εἷς, οὐδείς/μηδείς.

6 Voornaamwoorden
De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:
- de indirect reflexiva (οὗ, οἷ, ἕ, σφεῖς etc.);
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.;
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.;
- de vormen (ὅ)του, (ὅ)τῳ, ἅττα en ἄττα;
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

7 Werkwoorden
De vorming en vervoeging/verbuiging van:
- activum, medium en passivum;
- de uitgang -ῃ voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύῃ), fut. med. (λύσῃ) en fut. pass. (λυθήσῃ) wordt bekend verondersteld;
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2e personen);
- participia in alle naamvallen;
- infinitivi;
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἑώρων). Dat het augment kan worden weggelaten, wordt bekend verondersteld.

Vormen van praesens en imperfectum:
- de athematische werkwoorden;
- εἰμί en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι);
- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήομαι en ζήω worden niet bekend verondersteld.

Vormen van de aoristus:
- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -νυμι en de vormen ἔδοξα en ἀπώλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus;
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνων;
- de aoristi van τίθημι, ἵημι, δίδωμι;
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἷλον, ᾐσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ηὗρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἔπιον, ἔπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον;
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ηὑρέθην;
- van de passieve/intransitieve aoristi op –ην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:
- de regelmatig gevormde kappa-perfecta;
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)όλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἴρηκα, ἐλήλυθα, ηὔρηκα, λέλοιπα, πέποιθα;
- de perfecta ἕστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἵστε), τέθνηκα en hun onregelmatige vervoeging;
- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:
– de vormingen van het type λέλυμαι;
– de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:
– de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι);
– de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἕξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὑρήσω, οἴσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijvoorbeeld ἐτέλεσα, ἐκελεύσθην, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

DEEL B SYNTAXIS

1 Congruentie
Het begrip *congruentie* / *congrueren met*
Congruentieregels met betrekking tot:
– onderwerp - persoonsvorm;
– onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde;
– bijstelling;
– bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden;
– voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden;
– antecedent en betrekkelijk voornaamwoord;
– bijvoeglijke bepaling;
– predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord
– het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde;
– het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen;
– het lidwoord bij eigennamen;
– het lidwoord bij αὐτός en πᾶς;
– de verbindingen ὁ μέν ... ὁ δέ ... en οἱ μέν ... οἱ δέ ...;
– het zelfstandig gebruik van ὁ δέ.

3 Functies van naamvallen
Nominativus:
– onderwerp/subject;
– naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:
– bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus;
– als aanvulling bij werkwoorden;
– als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden;
– bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd;
– in de genitivus absolutus-constructie.

Dativus:
– meewerkend voorwerp;
– als aanvulling bij werkwoorden;
– als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden;
– de bezitter bij het werkwoord εἶναι;
– bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden, plaats en oorzaak.

Accusativus:

– lijdend voorwerp / object;
– als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.;
– bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:
– aanspreekvorm

4 Voorzetsels
Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5 Bijvoeglijke naamwoorden
Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

6 Trappen van vergelijking
- het gebruik en de betekenis van de vergrotende trap inclusief de betekenissen 'tamelijk' en 'te';
- het gebruik en de betekenis van de overtreffende trap: de betekenissen '-ste' en 'zeer';
- het gebruik van ὡς en ὅτι + overtreffende trap: 'zo … mogelijk'.

7 Voornaamwoorden
- bijvoeglijk en zelfstandig gebruik;
- het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin;
- De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden
- de begrippen *overgankelijk/transitief* en *onovergankelijk/intransitief;*
- de begrippen *directe* en *indirecte rede*.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:
Gebruik mediumvorm:
– belanguitdrukkend medium (indirect reflexief medium);
– direct reflexief medium;
– intransitief medium;
– passief gebruikt medium.
Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):
– passief gebruik;
– intransitief passivum.

Het begrip *medium tantum*.

Gebruik van de tijden en aspect:
Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.
De volgende aspectswaarden:
– praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
  - beschrijving van voortduring/poging/gewoonte / herhaalde handeling;
  - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
– aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
  - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling;
  - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwen;
  - perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

Indicativus:
– realis;
– irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

Coniunctivus:
- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod;
- in bijzinnen met ἄν: plausibele gebeurtenis in de toekomst (coniunctivus futuralis), herhaalbare/algemene handeling (coniunctivus generalis/iterativus);
- doelaangevend;
- na werkwoorden van vrezen.

Optativus:
- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek;
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἴθε/εἰ γάρ): wens;
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid;
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
    - in de indirecte rede;
    - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden;
    - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen;
    - in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening.

Imperativus:
- bevel/verzoek

Infinitivus:
- de begrippen *gelijktijdig(heid)*, *voortijdig(heid)* en *natijdig(heid);*
- in a.c.i. en n.c.i.;
- na πρίν en ὥστε;
- als aanvulling op werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden;
- subjects- en objectsaccusativus;
- gesubstantiveerde infinitivus.

Participium:
- de begrippen *gelijktijdig(heid)*, *voortijdig(heid)* en *natijdig(heid)*;
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik;
- het participium van het futurum met doel aangevende betekenis;
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp;
- de participiumpartikels ἅτε, ὡς en καί(περ);
- als aanvulling op τυγχάνω en λανθάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι;
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijvoorbeeld οἶδα) aanduiden.

9 Vraagzinnen
Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

LIJST 2 REGELS EN BEGRIPPEN METRIEK

Metrum

De leerling wordt geacht een dactylische hexameter te kunnen scanderen. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter, elisie. De begrippen *cesuur* en *synizese* worden niet bekend verondersteld.

Verband tussen metrum en inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.

terwijl hij *(Achilles)* de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.
Homerus, *Ilias* 23.221

De aanwezigheid van veel dactyli kan opwinding, luchtigheid of snelheid uitdrukken.

Αὖτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής.

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakte.
Homerus, *Odyssee* 11.598

LIJST 3 KLANK-, WOORD- EN ZINFIGUREN

Alliteratie De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.

Leentje **l**eerde **L**otje **l**open **l**angs de **l**ange **L**indenlaan

Καὶ σύ τοι **π**αἰδων **π**ατὴρ
πέφυκας.

Ook jij bent toch een vader van kinderen.
Euripides, *Medea* 344-345

Anafora De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp
P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

ἐκεῖνος εἶναί φησι Διόνυσον θεόν,
ἐκεῖνος ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

Hij beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.
Euripides, *Bacchae* 243-244

NB De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Πικροὺς δ' ἐγώ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
πικρὸν δὲ κῆδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

Bitter en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.
Euripides, *Medea* 399-400

Antithese Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

᾽Ιὼ στέγαι
φίλων **ἐρῆμοι**, τῶν δ' ἀπολλύντων **πλέαι**.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.
Sophocles*, Electra* 1404-1405

Asyndeton De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.
Multatuli*, Max Havelaar*

Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἑοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.
Lysias 12.100

Μέλλοντα ταῦτα· τῶν προκειμένων τι χρὴ
πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.
Sophocles, *Antigone* 1334-1335

Chiasme De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

Op het centraal examen moeten de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

laat mij **je gezicht** (a) zien, laat mij **je stem** (b) horen,
want zoet is **je stem** (b) en **je gezicht** (a) is bekoorlijk.
Bijbel, *Hooglied* 2:14b

βαρεῖαν (a) **ἐχθροῖς** (b) καὶ **φίλοισιν** (b) **εὐμενῆ** (a)

geducht (a) **voor vijanden** (b) en **vrienden** (b) **welgezind** (a)
Euripides, *Medea* 809

Dichterlijk meervoud (alleen bij poëzie)
Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ὣς ἔφατ', ἐν **στήθεσσι** καθαπτόμενος φίλον ἦτορ:

Zo sprak hij, terwijl hij zijn hart in zijn **borst** tot de orde riep.
Homerus, *Odyssee* 20.22

Hypallage Een bijvoeglijk naamwoord congrueert met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken** licht om in te dwalen.
Ida Gerhardt, *Tussenuur*

νεῖκος ἀνδρῶν **ξύναιμον**

een **verwante** ruzie van mannen
(= een ruzie tussen verwante mannen)

Hyperbaton Tussen woorden die een woordgroep vormen, staan een of meer woorden die geen deel uitmaken van deze woordgroep.

οὔκ, ἀλλὰ **Πενθέως** ἡ τάλαιν᾽ ἔχω **κάρα**.

Nee, maar ik, ongelukkige, heb **het hoofd** vast **van Pentheus**.
Euripides, *Bacchae* 1284

In woordgroepen als **ὃν** κατὰ **θυμόν** (in zijn hart*, Homerus,* Odyssee *1.4*) en **κνημῖδας** ἐπισφυρίοις **ἀραρυίας** (aan enkelbanden bevestigde scheenplaten, *Homerus*, Ilias 18.459) vormen de vetgedrukte woorden geen hyperbaton. De woorden κατὰ en ἐπισφυρίοις maken namelijk deel uit van de woordgroepen.

Litotes De ontkenning van een begrip om het tegendeel te benadrukken.

Dat is niet helemaal het juiste antwoord.
(De docent bedoelt dat het antwoord helemaal onjuist is.)

ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιητέων.

door dit te doen verwierf hij **niet weinig** (= heel veel) lof van zijn medeburgers.
Herodotus, *Historiae* 1.96

Parallellisme De onderdelen van twee of meer grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen staan in dezelfde volgorde.

Op het centraal examen dienen de tekstelementen die het parallellisme vormen als volgt te worden genoteerd: … (a) … (b) … (a) … (b).

Daar (a) **gaat ze** (b), en **zoveel schoonheid** (c) **heb ik nooit verdiend** (d). /
Daar (a) **staat ze** (b), en **zoveel gratie** (c) **heb ik nooit gezien** (d).
Clouseau, *Daar gaat ze*

πρᾳότητα (a) μὲν **πορίζων** (b), **ἀγριότητα** (a) δ᾽ **ἐξορίζων** (b)· **φιλόδωρος** (a) **εὐμενείας** (b), **ἄδωρος** (a) **δυσμενείας** (b).

hij **levert** (a) **vriendelijkheid** (b), en **verdrijft** (a) **grofheid** (b); hij is **vrijgevig** (a) **met vrolijkheid** (b), **gierig** (a) **met ruzie** (b).
Plato, *Symposium* 197d

Pleonasme Aan een begrip is een kwalificatie toegekend die al in het begrip zelf besloten ligt.

een potentiële kans

καὶ μέν που κεῖνον περιναιέται ἀμφὶς ἐόντες
τείρουσι.

en de omwonenden, die om hem heen wonen, denk ik,
kwellen hem.
Homerus, *Ilias* 24.488-489

Polysyndeton De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord aan elkaar verbonden zijn.

Die zorgt **en** waakt **en** slaaft **en** ploegt **en** zwoegt **en** zweet
Joost van den Vondel*, Palamedes*

θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολὼν ποδὶ
πῶς νιν προσόψηι, **καὶ** σὺ **καὶ** δέσποινα σή.

Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt, **én** jij **én** je meesteres.
Euripides, *Hippolytus* 661-662

δώσει δέ τι ἕν γε φέρεσθαι,
ἠέ τινα τριπόδων εὐχάλκων **ἠὲ** λεβήτων,
ἠὲ δύ’ ἡμιόνους **ἠὲ** χρύσειον ἄλεισον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten **of** kommen, **of** twee muilezels **of** een gouden drinkbeker.
Homerus, *Odyssee* 15.83-85

Tautologie Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

gratis en **voor niks**

τὰς γὰρ ἐνθάδε
θυσίας **ἐπιστάμεσθα** καὶ **γιγνώσκομεν**.

want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.
Euripides, *Iphigenia bij de Tauriërs* 490-491

Tricolon Een opsomming die bestaat uit drie delen.

Αἱρεῖ γὰρ ἀνδρῶν ὄμματ’, ἐξαιρεῖ πόλεις, πίμπρησιν οἴκους·

Zij verovert de ogen van mannen, verwoest steden, steekt huizen in brand!
Euripides *Troades* 892-893, Hecuba over Helena

LIJST 4 GEDACHTEFIGUREN

Afgebeelde Zie vergelijking.

Beeld Zie vergelijking.

Climax Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen
Rhijnvis Feith*, Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,
δεινάς, ἀνδροφόνους, αἳ οἱ πολέας κτάνον υἱας.

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood**.
Homerus, *Ilias* 24.478-479

Eufemisme De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

De dierenarts heeft onze hond laten **inslapen**.

Ὑμεῖς δὲ μητέρ’ οὐκέτ’ ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ’, **ἐς ἄλλο σχῆμ’ ἀποστάντες βίου**.

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven**.
Euripides, *Medea* 1038-1039

Hyperbool Overdrijving.

ὁ δ’ ἦλθε ταὐτὸν δακρύων ἔχων μέλος
ἡμῖν ἐπ’ ἀκτάς, **μυρία** δ’ ὀπισθόπους
φίλων ἅμ’ ἕστειχ’ ἡλίκων <θ’> ὁμήγυρις.

Hij kwam naar ons toe bij de kust, met hetzelfde verdrietige lied, terwijl een **eindeloze** stoet vrienden en leeftijdsgenoten hem volgde.
Euripides, *Hippolytus* 1178-90

Metafoor De vervanging van een begrip door een begrip dat daar een gelijkenis mee vertoont. Het verschil met de gedachtefiguur *vergelijking* is dat bij een metafoor alleen het beeld wordt genoemd (dus zonder ‘als’, ‘zoals’, ‘gelijk aan’, etc.)

Hij woont in een **zwijnenstal**.

ἐς δὲ τὴν τύχην
πεσοῦσ’ ὅσην σὺ πῶς ἂν **ἐκνεῦσαι** δοκεῖς;

nu je in zo’n moeilijke situatie terechtgekomen bent,
hoe denk je eruit te kunnen **zwemmen** (= ontsnappen)?
Euripides, *Hippolytus* 469-470

Metonymia De vervanging van een begrip door een begrip dat daarmee te maken heeft.

- een abstract in plaats van een concreet begrip (**Abstractum pro concreto**)

Εὔφορβος, ὃς **ἡλικίην** ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd**
(= leeftijdgenoten)
Homerus, *Ilias* 16.808

- de naam van een god(in) in plaats van een begrip uit zijn/haar invloedssfeer

σπλάγχνα δ᾽ ἄρ’ ἀμπείραντες ὑπείρεχον **Ἡφαίστοιο**.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben
hielden ze deze boven **Hephaestus** (= het vuur).
Homerus, *Ilias* 2.426

- het materiaal van een voorwerp in plaats van het voorwerp zelf

μή τις (...)
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἕλοιτο.

om te voorkomen dat iemand hem het leven zou benemen
door **brons** (= een speer/zwaard) in zijn borst te steken.
Homerus, *Ilias* 5.316-317

- een deel in plaats van het geheel (**pars pro toto**)

ἅπασα δὲ
στέγη πυκνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν.

en heel
het **dak** (= huis) dreunde van het drukke lopen.
Euripides, *Medea* 1179-1180

Paradox Een schijnbare tegenstrijdigheid.

Schrijven is schrappen.

Τεθνᾶσι κοὐ τεθνᾶσι.

Ze zijn dood en ze zijn niet dood.
Euripides, *Helena* 138

Deze opmerking betreft de tweeling Castor en Pollux, die na hun dood als sterrenbeeld aan de hemel zijn geplaatst.

Personificatie Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.

Het licht begint te wandelen door het huis
en raakt de dingen aan.
Ida Gerhardt, *Zondagmorgen*

μῆλα, τὰ δὴ κατέκειτ᾽ ἐσφαγμένα **νηλέϊ** χαλκῷ

kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het **meedogenloze** brons
Homerus, *Odyssee* 11.45

Punt van overeenkomst
Zie Vergelijking.

Retorische vraag
Een vraag waarbij het niet de bedoeling is van de vragensteller dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?
Bill Gates

Κακῶς πέπρακται πανταχῇ· **τίς ἀντερεῖ;**

Het staat er in alle opzichten slecht voor; **wie zal dit tegenspreken?**
Euripides, *Medea* 364

Γνώμη/Sententia
Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κἀν βροτοῖς
αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι.

En bij mensen
is de tweede gedachte vaak de verstandigste.
Euripides, *Hippolytus* 435-436

Tertium comparationis
Zie vergelijking.

Vergelijking Een begrip wordt vergeleken met een ander begrip (met gebruik van 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.)

De vergelijking bestaat uit drie elementen:
1. **afgebeelde**: het begrip dat met iets anders vergeleken wordt;
2. **beeld**: het begrip waarmee het afgebeelde vergeleken wordt;
3. **tertium comparationis / punt van overeenkomst**: het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen .

De jongen werd zo rood als een kreeft.

afgebeelde: de jongen
beeld: de kreeft
tertium comparationis / punt van overeenkomst: de roodheid

Ὣς τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη
ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἳ δὲ λύκοι ὡς
ἀλλήλοις ἐπόρουσαν.

De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een
gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden als wolven
op elkaar af.
Homerus, *Ilias* 4.470-472

afgebeelde: Trojanen en Grieken
beeld: wolven
tertium comparationis / punt van overeenkomst: het (vol agressie) op elkaar afstormen

Aanvullingen voor Herodotus:

Epanalepsis Het verdergaan met het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...), ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο.
Ἡ δ' ἔρημος αὕτη... *(digressie)*
Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος **ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον**, (...)

(...), totdat ze, na verdergetrokken te zijn, in die woestijn aankwamen.
Die woestijn ... (digressie)
Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was**, (...)
Herodotus, *Historiën* 4.123-124

Kop-staartconstructie

Aan het begin van een zin (kop) wordt een werkwoord uit het einde van de vorige zin (staart) herhaald als participium.

Οὗτος δὴ ὢν ὁ Κανδαύλης **ἠράσθη** τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, **ἐρασθεὶς** δέ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην.

Die Candaules dus, die **werd** nu **verliefd** op zijn eigen vrouw, en doordat hij **verliefd geworden** was, vond hij dat zijn vrouw met afstand het mooist van allemaal was.
Herodotus, *Historiën* 1.8

Aanvullingen voor Homerus:

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ὣς ἔφατ᾽, ἐν **στήθεσσι** καθαπτόμενος φίλον ἦτορ:

Zo sprak hij, terwijl hij zijn hart in zijn **borst** tot de orde riep.
Homerus, *Odyssee* 20.22

Enjambement

Het doorlopen van een zin of zinsdeel voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de zin of het zinsdeel op de volgende regel staan.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, **ὃς μάλα πολλὰ**
πλάγχθη.

Bezing me, Muze, de listige man, **die zeer veel**
zwierf.
Homerus, *Odyssee* 1.1-2

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het beeld uitvoerig wordt uitgewerkt.

Ὡς δ’ ὅτ’ ἐπὶ προβόλῳ ἁλιεὺς περιμήκει ῥάβδῳ
ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἴδατα βάλλων
ἐς πόντον προίησι βοὸς κέρας ἀγραύλοιο
ἀσπαίροντα δ’ ἔπειτα λαβὼν ἔρριψε θύραζε,
ὣς οἵ γ’ ἀσπαίροντες ἀείροντο προτὶ πέτρας.

Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en vervolgens, wanneer hij beetheeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.
Homerus, *Odyssee* 12.251-255

Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een deel van het verhaal) en verschillende secundaire functies, zoals het vooruit- of terugverwijzen, het opwekken van emoties en de mogelijkheid om een passage in een breder perspectief te plaatsen.

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

Ἀτρεΐδης, zoon van Atreus (*Agamemnon*)
Homerus, *Ilias* 1.7

Aanvullingen voor de tragedie:

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ἀναίνεται δὲ **λέκτρα** κοὐ ψαύει **γάμων**,

Hij wijst **het bed** af en raakt **het huwelijk** niet aan.
Euripides, *Hippolytus* 14

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ὡς δὲ πέτρος ἢ **θαλάσσιος**
κλύδων ἀκούει νουθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.
Euripides*, Medea* 28-29

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

ἡ γὰρ πανώλης **Τυνδαρὶς**, μήτηρ ἐμή,
ἐξέβαλέ μ᾽ οἴκων

want de heel verderfelijke **dochter van Tyndareüs** *(Clytaemestra)*, mijn moeder,
heeft me uit huis gegooid
Euripides*, Electra* 60-61

Stichomythie

Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Dionysus en Pentheus:
ΔΙ. Εἶφ᾽ ὅ τι παθεῖν δεῖ: τί με τὸ δεινὸν ἐργάσῃ;
ΠΕ. Πρῶτον μὲν ἁβρὸν βόστρυχον τεμῶ σέθεν.
ΔΙ. Ἱερὸς ὁ πλόκαμος· τῷ θεῷ δ᾽ αὐτὸν τρέφω.
ΠΕ. Ἔπειτα θύρσον τόνδε παράδος ἐκ χεροῖν.
ΔΙ. Αὐτός μ᾽ ἀφαιροῦ· τόνδε Διονύσου φορῶ.
ΠΕ. Εἱρκταῖσί τ᾽ ἔνδον σῶμα σὸν φυλάξομεν.
ΔΙ. Λύσει μ᾽ ὁ δαίμων αὐτός, ὅταν ἐγὼ θέλω.

DI. Vertel wat ik moet ondergaan: wat voor ergs ga je me aandoen?
PE. Eerst zal ik die fijne lokken van je afsnijden.
DI. Mijn haar is heilig; ik laat het groeien voor de god.
PE. Daarna moet je die thyrsusstaf uit handen geven.
DI. Pak hem zelf van mij af; het is Dionysus' staf die ik draag.
PE. En we zullen je bewaken achter de tralies.
DI. De god zelf zal mij bevrijden, wanneer ik dat wil.

Euripides, *Bacchae* 492-498

LIJST 5 NARRATIEVE MIDDELEN

Alwetende verteller
Een vertellende instantie die complete kennis heeft van alle gebeurtenissen, achtergronden en het verloop van het verhaal.

Apostrofe Iemand spreekt een ding of begrip aan, of een personage dat niet bij hem of haar aanwezig is.

De alwetende verteller vertelt:
Ἔνθ’ ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή.

Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.
Homerus, *Ilias* 16.787

Dramatische ironie
Een of meer personages hebben minder kennis van de situatie dan de lezer/toehoorder.

Ἀνθ’ ὧν ἐγὼ τάδ’, ὡσπερεὶ τοὐμοῦ πατρός,
ὑπερμαχοῦμαι, κἀπὶ πάντ’ ἀφίξομαι
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.

Daarom zal ik, alsof het om mijn eigen vader ging,
de strijd aangaan, en zal ik alles in het werk stellen
om te proberen de moordenaar te pakken te krijgen.
Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266

(Oedipus zegt dit terwijl hij nog niet weet dat het inderdaad om zijn eigen vader gaat en dat hij, Oedipus, zelf de moordenaar is.)

Prospectie (flashforward)
De verteller of een personage verwijst naar latere gebeurtenissen.

χρῆν γὰρ **Κανδαύλῃ γενέσθαι κακῶς**.

want het was voorbeschikt **dat het slecht zou aflopen met Candaules**.
Herodotus, *Historiën* 1.8

Retrospectie (flashback)
De verteller of een personage verwijst naar eerdere gebeurtenissen.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακὸν ἢ **ὅτε Κύκλωψ**
εἵλει ἐνὶ σπῆι γλαφυρῷ κρατερῇφι βίηφιν.

Dit is geen grotere ramp dan **toen de Cycloop ons**
met bruut geweld opsloot in zijn gewelfde grot.
Homerus, *Odyssee* 12.209-210

Ringcompositie
Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Ἄνδρα **μοι ἔννεπε, Μοῦσα**,

(...)
θεά, θύγατερ Διός, εἰπὲ καὶ ἡμῖν.

Muze, bezing me de man,
(...)
godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.
Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10

Vertelperspectief
Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.

Verteltempo De verhouding tussen verteltijd (de tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen) en vertelde tijd (de tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen).

.

Versnelling: de verteltijd is korter dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt.
Vertraging: de verteltijd is langer dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp.

Aanvullingen voor Homerus:
Epitheton ornans
Een herhaaldelijk gebruikte bijvoeglijke bepaling (vaak, maar niet altijd gevormd door een enkel bijvoeglijk naamwoord) die een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijvoorbeeld een stad of een land), ongeacht de relevantie in de tekst.
Zie ook hieronder bij *formule*.

Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα **ποδάρκης δῖος** Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de **snelvoetige edele** Achilles.
Homerus, *Ilias* 1.121

Formule Een herhaaldelijk gebruikte vaste formulering.

ὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de snelvoetige edele Achilles.
Homerus, *Ilias* 1.121

Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Hem antwoordde daarna de heerser der mannen Agamemnon.
Homerus, *Ilias* 1.172

Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.

De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.
Homerus, *Ilias* 11.599

Ὣς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.

Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.

Homerus, *Ilias* 2.441

De formule Τὸν/τὴν δ’ ἠμείβετ’ ἔπειτα, ‘hem/haar antwoordde daarna’ (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἠμείβετ’ bestaat meestal uit een eigennaam met één (bijvoorbeeld ἄναξ ἀνδρῶν) of twee (bijvoorbeeld ποδάρκης en δῖος) epitheta ornantia.
De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden (zie voorbeelden 3 en 4).

Typische scène

Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijvoorbeeld aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ’ ἐλαίῳ
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλὴν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ’ εἰσαγαγοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροήλου,
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (Cirke) me (Odysseus) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleed om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.
Homerus, *Odyssee* 10.364-367

Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.

Een maaltijdscène: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / Odyssee 12.359 vv.

LIJST 6 ARGUMENTATIEVE MIDDELEN

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:
παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, **καὶ ἄνδρα** ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.
Herodotus, *Historiae* 1.10

Analogie-redenering

Het verdedigen van een bewering/stelling door een vergelijkbare situatie aan te halen.

ῥέει γὰρ ἐκ Λιβύης ὁ Νεῖλος καὶ μέσην τάμνων Λιβύην, καὶ ὡς ἐγὼ συμβάλλομαι τοῖσι ἐμφανέσι τὰ μὴ γινωσκόμενα τεκμαιρόμενος, τῷ Ἴστρῳ ἐκ τῶν ἴσων μέτρων ὁρμᾶται. Ἴστρος τε γὰρ ποταμὸς ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος ῥέει μέσην σχίζων τὴν Εὐρώπην.

De Nijl stroomt vanuit Libië dwars door Libië heen, en loopt, zoals ik concludeer door op basis van wat er bekend is bewijzen te vinden voor wat er onbekend is,

over een even lange afstand als de Donau. Want de Donau begint bij de Kelten en de stad Pyrene en stroomt dwars door Europa heen.
Herodotus, *Historiën* 2.33

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

Als de Grieken worden aangevallen door de Perzen zoeken ze hulp van de Syracusanen, maar de Atheners willen het bevel over de Griekse vloot niet afstaan:

Μάτην γὰρ ἂν ὧδε πάραλον Ἑλλήνων στρατὸν πλεῖστον εἴημεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοισι ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχωρήσομεν τῆς ἡγεμονίης, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, μοῦνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων· τῶν καὶ Ὅμηρος ὁ ἐποποιὸς ἄνδρα ἄριστον ἔφησε ἐς Ἴλιον ἀπικέσθαι τάξαι τε καὶ διακοσμῆσαι στρατόν.

Zo zouden we namelijk voor niets de grootste zeemacht van de Grieken bezitten, als ten behoeve van de Syracusanen wij, nota bene Atheners, afstand zullen doen van het opperbevel, terwijl we het oudste volk in Griekenland vormen, en als enigen van de Grieken geen immigranten zijn; en ook Homerus, de dichter van epen, zei dat van alle Grieken die in Troje waren aangekomen, de beste in het opstellen en indelen van het leger een Athener was.
Herodotus 7.161

Fictieve uitspraak

Het zelf onder woorden brengen van een mogelijke reactie of tegenwerping om daar op voorhand op in te kunnen gaan.

ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι "Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ὦ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε", ἔροιντ' ἂν ἡμᾶς· " Ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἴπατον ἡμῖν."

want als wij zouden zeggen: "Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je", dan zouden zij misschien zeggen: "Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens."
Plato, *Protagoras* 353a

Syllogisme Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen): een algemene (premisse maior) en een specifieke (premisse minor).

premisse maior	Alle mensen zijn sterfelijk.
premisse minor	Socrates is een mens.
conclusie	Socrates is sterfelijk.

5 THEMA EN TEKSTEN

De syllabus schrijft per jaar twee tot drie thema's voor. Deze syllabus bevat voorbeeldthema's waarbij een voorbeeldexamen Griekse Taal en Cultuur zal worden ontwikkeld. De structuur van het hoofdstuk is als volgt:

A. THEMA'S
Overzicht van de thema's. Daarna wordt per thema het volgende gespecificeerd:

Inleiding op het thema
Een korte toelichting op het thema.

Primaire bronnen bij het thema
De teksten uit de Oudheid die leerlingen in de brontaal en in vertaling bestuderen bij het thema.

Receptiebronnen bij thema en tekst
Receptiebronnen die de primaire bronnen binnen het thema recipiëren. Deze bekend veronderstelde receptiebronnen kunnen op het centraal examen worden bevraagd. Op het examen moet de leerling de bron kunnen herkennen en kunnen formuleren hoe het thema in de bron aan de orde komt.

Actualisatiebronnen bij het thema
Het kiezen van specifieke actualisatiebronnen is aan het bevoegd gezag; hier worden in de themabeschrijving in het kort mogelijke richtingen voor aangegeven. Het examen bevat ongeziene actualisatiebronnen.

Secundaire bronnen
De secundaire bronnen die leerlingen bij een thema bestuderen. Secundaire bronnen worden niet elk jaar voorgeschreven.

B. CONTEXT BIJ DE THEMA'S
Deze paragraaf bevat de bekend veronderstelde

- cultuurhistorische concepten;
- personen, plaatsen en gebeurtenissen;
- standpunten uit de oudheid over het thema.

C. AUTEURSINFORMATIE
Bekend veronderstelde informatie over de auteur(s) en werken.

D. GENREKENMERKEN
Bekend veronderstelde informatie over het genre.

A. THEMA'S

In de voorbeeldsyllabus Griekse Taal en Cultuur zijn twee thema's voorgeschreven:

- Thema 1: Welke prijs ben je bereid te betalen voor wat je wil bereiken?
- Thema 2: Hoe kun je een conflict op een niet-gewelddadige manier oplossen?

THEMA 1: WELKE PRIJS BEN JE BEREID TE BETALEN VOOR WAT JE WIL BEREIKEN?

Inleiding op thema 1

Als je iets wil bereiken dat heel belangrijk is voor je, welke prijs ben je bereid ervoor te betalen? En wat als die prijs inhoudt dat je zelf schade lijdt, misschien zelfs doodgaat? Sommige mensen zijn bereid tot het uiterste te gaan om hun doelen te bereiken, ook als dat grote risico's voor henzelf meebrengt; politieke activisten gaan soms over tot een hongerstaking om voor hun overtuigingen op te komen, of accepteren dat ze vermoord worden door hun tegenstanders. Zou jij dat ook doen? En maakt het een verschil voor je antwoord, of het om iets gaat dat je voor jezelf wil bereiken, of om iets dat je uit liefde doet, of om iets dat je voor het groter doel doet of uit principe?

In de oudheid komen we in mythen, literatuur en werkelijkheid personen tegen die bereid zijn met de dood te betalen voor wat ze willen bereiken: Achilles wil roem verkrijgen, ook als dat zijn dood betekent. Socrates en Antigone accepteren de dood als prijs voor hun overtuigingen. Alcestis sterft uit liefde in plaats van haar man Admetus om voor hem een lang leven mogelijk te maken.

Mensen komen tot verschillende conclusies over welke prioriteit voor hen het leven of een lang leven heeft tegenover andere dingen die ze kunnen bereiken. In het laatste deel van J.K. Rowling's *Harry Potter*-serie, *Deathly Hollows*, lezen Harry, Ron en Hermelien het *Verhaal van de drie gebroeders*, waarin van drie broers elk een ander geschenk vraagt van de Dood: een mantel die kennis verleent, een toverstaf die macht belooft, een steen die onsterfelijk maakt. De reactie van de drie vrienden verschilt: *'It's just a morality tale, it's obvious which gift is best, which one you'd choose -' The three of them spoke at the same time; Hermione said, 'the Cloak,' Ron said, 'the wand,' and Harry said, 'the stone.' They looked at each other, half-surprised, half-amused.*

Achilles weet dat zijn dood een prijs is die hij bereid is te betalen - onder de voorwaarde dat hij de roem verwerft die ook na zijn dood zal voortduren. Deze *kleos aphthithon*, een roem die niet eindigt, is niet alleen kenmerkend voor Achilles als held van de Ilias, maar is typerend voor de held van epen over de hele wereld. De centrale vraag van dit thema is dan ook nauw verweven met het genre epos in het algemeen.

Maar wat als je achteraf spijt hebt van een keuze? In de literatuur is het mogelijk om personages ná de dood hun keuze te laten overdenken: in de *Odyssee* ontmoeten we een Achilles die bij nader inzien een andere keuze had willen maken. En Alcestis' man Admetus heeft het er na de dood van zijn vrouw moeilijk mee het offer van zijn vrouw te hebben aanvaard en verwijt het zijn vader dat niet die in plaats van Alcestis voor hem is gestorven.

In de rijke receptiegeschiedenis van Achilles' vroege, roemrijke dood zijn er voor de verschillende opvattingen over de dood voorbeelden te vinden: in Rubens' *Leven van Achilles* (1630-1635) wordt in een serie van acht scènes een verhaallijn opgebouwd die begint met de wens van zijn moeder om hem onsterfelijk te maken, Achilles' wens als kind te ontkomen aan zijn lot, toe naar scènes waarin hij de dood als prijs voor zijn roem omarmt en op het laatste tapijt zijn dood tegemoet gaat. Terwijl deze interpretatie van Achilles' keuze als 'mannelijk' en bewonderenswaardig voor het grootste gedeelte van de receptiegeschiedenis dominant was, nemen meer recente reacties een ander standpunt in. In Madeline Millers *Song of Achilles* (2011) bijvoorbeeld kijkt een melancholische Patroclus na zijn dood terug op de prijs die zowel hijzelf als Achilles heeft betaald. En in Christopher Logue's *War Music* (2015) worden de gevolgen van Achilles' keuze gepresenteerd tegen de achtergrond van de brute realiteit van de oorlog.

Primaire bronnen bij thema

In het Grieks

Tekst	Inhoud en relatie tot thema
Homeros, Ilias 1.493-530	Achilles' moeder Thetis smeekt Zeus de Grieken nederlagen te laten lijden: volgens haar heeft haar zoon in ruil voor het korte leven dat hem is bestemd, recht op eerbewijzen.
Homeros, *Ilias* 9.355-426	Achilles weegt zijn overtuiging dat hij in Troje κλέος moet behalen en moet sterven af tegen de wetenschap dat hij ook thuis een weliswaar eerloos leven kan gaan leiden.
Homeros, Ilias 16.7-45	Patroclus heeft medelijden met de Grieken die nederlagen blijven lijden. Achilles laat zich niet overtuigen het gevecht weer op te nemen, maar wel om zijn wapenrusting aan Patroclus te lenen zodat die zijn plaats kan innemen en de Grieken hun moed weer terug kan geven.
Homeros, *Ilias* 18.95-126	Achilles hoort het nieuws van Patroclus' dood. Als zijn moeder komt om hem te troosten, vertelt hij zijn besluit om overeenkomstig zijn lot een roemrijke dood tegemoet te gaan.
Homeros, Odyssee 11.471-540	Odysseus ontmoet Achilles in de onderwereld. Achilles reflecteert op zijn vroege dood en vindt dat zijn roem niet kan opwegen tegen het verlies van het leven. Odysseus vertelt over Achilles' zoon die nog leeft en veel roem heeft verworven.

In vertaling

Tekst	Inhoud en relatie tot thema
Homeros, Ilias 24.469-551	Priamus gaat naar Achilles toe. Door zijn handen te kussen en hem zijn eigen vader in herinnering te roepen, lukt het hem, zich met Achilles te verzoenen. Deze passage is belangrijk om *Odyssee* 11.471-540 te kunnen begrijpen.
Sophokles, Antigone 441-481	Antigone verdedigt haar besluit om Polynices te begraven en daarvoor de doodstraf te aanvaarden.
Euripides, Alcestis 614-740	Admetus maakt ruzie met zijn vader Pheres over de vraag of je je leven moet opofferen voor een ander.
Aischines Or. 1.143-147	In zijn redevoering Tegen Timarchus haalt Aischines het voorbeeld van Achilles aan om te illustreren dat Achilles uit liefde voor Patroclus een moreel voorbeeldige keuze heeft gemaakt.

Receptiebronnen bij thema 1

- Rubens' *Leven van Achilles* (1630-1635)
- Madeline Miller's *Song of Achilles* (2011): leerlingen hebben een overzicht van het verhaal, vooral relevant zijn passages met betrekking tot Achilles' keuze en de prijs die Patroclus' en Achilles daarvoor betalen (zie ook de themabeschrijving).
- Christopher Logue's *War Music* (2015), alinea "God lives for ever" aan het eind van hoofdstuk 1 van "Kings" (p. 40-41).

THEMA 2: HOE KUN JE EEN CONFLICT OP EEN NIET-GEWELDDADIGE MANIER OPLOSSEN?

Inleiding op thema 2

Conflict versus verzoening is een belangrijk thema in Homerus' *Ilias*. Het verhaal begint met een ruzie tussen Achilles en Agamemnon, twee leiders die allebei hun eer belangrijker lijken te vinden dan samenwerking. Wat begint als een conflict tussen twee krijgsheren, loopt al snel uit op een conflict met gevolgen voor de hele groep. Dit laat zien hoe een probleem tussen individuen kan escaleren en impact kan hebben op een grotere gemeenschap.
Voor de Griekse helden is het belangrijk om respect te krijgen. Tegenwoordig is reputatie ook een groot goed: mensen werken veel aan hun reputatie op sociale media, en door onze snelle communicatie kunnen conflicten snel ontstaan door gekwetste trots, misverstanden of publieke vernedering - ook bij wereldleiders en andere publieke figuren. Net zoals bij Achilles kan ergernis dan groeien tot boosheid, en kunnen mensen vasthouden aan hun positie terwijl ze misschien beter water bij de wijn kunnen doen.
De *Ilias* laat eveneens zien hoe moeilijk het is om uit een conflict te komen. Wanneer Patroclus sterft, reageert Achilles met wraak. Zijn verdriet slaat om in woede, en hij trekt opnieuw ten strijde. Dat is herkenbaar: pijn of teleurstelling kan ervoor zorgen dat conflicten juist verergeren, omdat mensen hard en extreem reageren in dergelijke omstandigheden. Het epos maakt duidelijk dat achter veel conflicten hevige emoties schuilgaan.
In het laatste boek van de *Ilias* staat niet de vergelding maar de verzoening centraal. Priamus, de koning van Troje, gaat naar Achilles om het lichaam van zijn zoon Hector terug te vragen, en stelt zich op als een smekeling. Hij spreekt Achilles, die zijn zoon gedood heeft, aan als mens, als iemand die gezamenlijke menselijke waarden deelt. Achilles wordt daardoor geraakt, omdat hij zichzelf en zijn vader herkent in het verdriet van Priamus. Voor even verdwijnt de rol van vijand, en blijven er twee mensen over die allebei rouwen om wat ze verloren hebben. Ook tegenwoordig zien we vaak dat verzoening begint wanneer men zich kan verplaatsen in de ander.
De *Ilias* geeft geen simpele oplossingen. De verzoening tussen Priamus en Achilles is tijdelijk; de oorlog gaat door. Homerus laat zien dat conflicten niet altijd volledig opgelost kunnen worden. Maar hij laat ook zien dat verschillen tussen mensen, ook al is het misschien maar tijdelijk, kunnen vervagen wanneer ze begrijpen dat ze allebei mens zijn, een kwetsbaar wezen dat tijdens zijn leven te maken krijgt met pijn en verdriet.

Primaire bronnen bij thema 2

In het Grieks

Tekst	**Inhoud en relatie tot thema**
Homerus, *Ilias* 1. 148-244	Achilles wordt zo boos op Agamemnon dat hij hem geweld wil aandoen. Hij staat op het punt zijn zwaard te trekken, maar Hera houdt hem tegen en vraagt hem het conflict met woorden en niet met geweld uit te vechten.
Homeros, *Ilias* 9.485-526	Phoenix probeert Achilles ervan te overtuigen zijn woede te laten bedaren; hij moet zijn trots afleggen en oppassen voor verblinding. Ook roept hij andermaal de vele geschenken van Agamemnon in herinnering.
Homeros, Ilias 24.468-551	Priamus komt aan bij de tent van Achilles en de twee raken in gesprek over verlies en verdriet. Het inzicht dat zij in hun pijn en verdriet op elkaar lijken is de basis voor een tijdelijke verzoening tussen grote vijanden.

In vertaling

Tekst	**Inhoud en relatie tot thema**

Homerus, *Odyssee* 4.219-295	De echtelieden Menelaus en Helena vertellen verhalen over Odysseus aan Telemachus. Hoewel zij ogenschijnlijk verzoend zijn met elkaar, laten zij via hun verhalen zien dat hun relatie verstoord is.
Homeros, *Odyssee* 8.266-369	Demodocus' verhaal over Ares en Aphrodite vertelt over een goddelijk conflict dat wordt opgelost door de gekwetste partij schadeloos te stellen.
Aeschylus, *Eumeniden* 777-926	Nadat Orestes door de goden is vrijgesproken van moedermoord, weet Athena de woedende Furiën te kalmeren en over te halen zich juist als Goede Geesten in te zetten voor het welzijn van Athene.
Sophocles, *Philoctetes* 1218-1313	Neoptolemus geeft zijn eerdere bedrog toe en weet door zijn eerlijkheid en openheid de sympathie van Philoctetes terug te winnen, waardoor hij er uiteindelijk toe bewegen kan worden zich weer bij de Grieken aan te sluiten in hun strijd tegen de Trojanen.

Receptiebronnen bij thema 2

- 'Ransom' van David Malouf (2009). Is een roman over Achilles en Priamus. Leerlingen hebben een overzicht van het verhaal en de relatie tot het thema, vooral relevant is deel 4 van de roman.
- Pat Barker – *The Silence of the Girls* (2018); dit boek levert kritiek op de heldencultuur, die als een instrumenteel in geweld tegen vrouwen wordt gezien. Er is nauwelijks sprake van verzoening. Leerlingen hebben een overzicht van het verhaal en de relatie tot het thema.
- Alice Oswald – *Memorial* (2011); een poëtische herwerking van de *Ilias* die is gericht tot de doden, niet de helden. Leerlingen hebben een overzicht van de bron en de relatie tot het thema.
- Troy, 2004 - bevat een scène met Priamus en Achilles die de Ilias vrij nauwkeurig volgt.
- Fury, 2014 - rauwe oorlogsfilm over conflict en spanning binnen een tankeenheid in de Tweede Wereldoorlog, waarin kameraadschap en verzoening fragiel zijn. Leerlingen hebben een overzicht van de bron en de relatie tot het thema,

B. CONTEXT BIJ DE THEMA'S

Leerlingen dienen vertrouwd te zijn met de volgende concepten en historische samenhangen:

- de centrale thema's van beide werken waaruit de primaire teksten komen:

  Zowel *Ilias* als *Odyssee* zijn epen (zie 5.6) over helden die op de proef gesteld worden in uitzonderlijke situaties zoals oorlogen en verre reizen; het gaat daarbij voortdurend om de vraag hoe mannen zich moeten gedragen tegenover elkaar, de goden, de doden, en hun vrouwen en familie.

  De homerische held bewijst zijn waarde (ἀρετή) op het slagveld en in de vergadering. Ἀρετή moet erkend worden, verbaal en materieel; daaraan ontleent de held zijn prestige (τιμή). Het prestige dat iemand heeft, moet in de juiste verhouding staan tot zijn prestaties. Prestige is voor de held het allerbelangrijkste: verzamelt hij tijdens zijn leven genoeg prestige, dan kan dat zelfs voortleven als roem (κλέος) na zijn dood. Het oordeel van anderen is belangrijk en sociale gêne (αἰδώς) weerhoudt hem ervan gedrag te vertonen dat niet acceptabel is, zoals vluchten uit de strijd en een lafaard (κακός) worden; een andere functie van αἰδώς is dat men rekening houdt met de τιμή van anderen. Hoewel oorlog in de epen meestal wordt voorgesteld als de glorieuze gelegenheid om dapperheid ten toon te spreiden en roem te verwerven, is er ook oog

voor verdriet en verlies: in een oorlog zijn er zowel winnaars als slachtoffers, en roem en dood zijn met elkaar verbonden.

- de inhoud van zowel *Ilias* als *Odyssee*:

  De *Ilias* gaat over de wrok van Achilles, de *Odyssee* over de omzwervingen van Odysseus.

  De *Ilias* beschrijft een periode van eenenvijftig dagen in het tiende jaar van de strijd om Troje. Deze oorlog was voortgekomen uit een schoonheidswedstrijd tussen de godinnen Hera, Athena en Aphrodite, waarbij de Trojaanse koningszoon Paris scheidsrechter was. Hij oordeelde dat Aphrodite de mooiste was. Als dank daarvoor beloofde zij hem Helena, de vrouw van de koning van Sparta. Paris nam Helena mee uit Sparta en bracht haar naar Troje. Vervolgens vertrokken de Grieken onder de leiding van Agamemnon gezamenlijk op tegen Troje.

  In de *Ilias* is de ruzie tussen Agamemnon en Achilles, en in het bijzonder Achilles' besluit niet langer deel te nemen aan de strijd, het gegeven dat als uitgangspunt voor het gedicht is genomen. Op verzoek van Achilles' moeder Thetis laat Zeus de Grieken een tijd lang nederlagen lijden. Achilles' boosheid heeft ook voor hem zelf een direct gevolg, omdat zijn vriend Patroclus in zijn plaats aan de strijd deelneemt en daarbij sneuvelt door toedoen van de Trojaanse held Hector. Daarop neemt Achilles weer deel aan de strijd, doodt hij Hector en mishandelt diens dode lichaam. De Ilias eindigt wanneer Achilles het lichaam van Hector tegen betaling van een losprijs overdraagt aan zijn vader Priamus. Aan de boosheid van Achilles komt daarmee een einde. Het slot van de Ilias beschrijft de crematie van Hector.

  De *Odyssee* gaat over het verhaal van Odysseus' thuisreis naar Ithaca en de herovering van zijn paleis en koningschap op de vrijers die zijn machtspositie bedreigen. De door hem tijdens zijn reis beleefde avonturen, waaronder zijn ontmoeting met Achilles in de onderwereld, worden grotendeels door hemzelf verteld, wanneer hij aan het hof van de Phaeaken zijn verhaal doet. Daarnaast zijn de verwikkelingen in Odysseus' paleis op Ithaca tijdens zijn afwezigheid, en de reizen van zijn zoon Telemachus belangrijke bouwstenen van het verhaal. Deze verhaallijnen komen in de tweede helft van de *Odyssee* samen wanneer Odysseus en Telemachus elkaar op Ithaca treffen; wanneer zij gezamenlijk de vrijers gedood hebben, volgt de hereniging van Odysseus met Penelope.

- *Ilias* en *Odyssee* worden traditioneel toegeschreven aan Homerus, maar zijn het product van een eeuwenlange mondelinge traditie (zie 5.5); ze dragen de sporen van de Bronstijd en de Myceense beschaving (1600-1200 v.Chr.), van de archaïsche periode (vanaf 800 v.Chr.) en van de tijd die tussen de Bronstijd en de archaïsche periode ligt, de zogenoemde 'donkere eeuwen'.

  Uit de Myceense beschaving zijn resten van burchten gevonden in onder andere Mycene en Tiryns. De paleizen in die burchten bestonden uit een complex gebouwen rond een troonzaal met haardplaats. Het schrift van de Myceners, het zogenaamde Lineair B, is een lettergreepschrift dat waarschijnlijk hoofdzakelijk werd gebruikt voor administratieve doeleinden (het oudste bewaard gebleven Grieks). Vanaf ongeveer 1200 v.Chr. komt er vrij plotseling een einde aan de Myceense beschaving; het is niet zeker wat de oorzaken ervan waren.

  Wanneer vanaf 1200 v.Chr. de vanuit de paleizen georganiseerde staten uiteenvallen, komen daar kleinere verbanden voor in de plaats. Rijke grondbezitters maken de dienst uit; de vorst (βασιλεύς), afkomstig uit hun midden, oefent als *primus inter pares* zijn gezag uit. Van de periode van circa 1200-800 v.Chr. weet men betrekkelijk weinig. Wel is bekend dat naast het brons van de Myceense beschaving het ijzer als gebruiksmateriaal zijn intrede doet. Door hun lange ontstaansgeschiedenis komen in de homerische epen elementen uit verschillende eeuwen voor, van de late bronstijd tot de vroege ijzertijd.

Het schrift is met de val van de Myceense paleizen grotendeels verloren gegaan, maar in de negende of achtste eeuw v.Chr. wordt het alfabet in gebruik genomen, grotendeels overgenomen van de Phoeniciërs.

Er zijn sterke aanwijzingen dat er regelmatig oorlogen plaatsvonden tussen Myceense Grieken en bewoners van Klein-Azië. Dat er werkelijk een oorlog tussen Grieken en Troje heeft plaatsgevonden, is zeker niet onmogelijk.

C. AUTEURSINFORMATIE

De *Ilias* en de *Odyssee* worden traditioneel toegeschreven aan Homerus. Over zijn persoon en de plaats waar hij leefde is nauwelijks iets met zekerheid te zeggen. Hetzelfde geldt voor de periode waarin hij leefde: volgens de meeste geleerden was dat in de achtste eeuw v.Chr. Het is zelfs onzeker of hij als auteur van *Ilias* én *Odyssee* beschouwd kan worden. Deze onzekerheid bestond al in de oudheid.

In de achttiende eeuw is daar nog een beroemde wetenschappelijke controverse bijgekomen, de zogeheten 'homerische kwestie'. Hierin stonden twee partijen tegenover elkaar, de 'Analytici' en de 'Unitariërs'. De Analytici waren op grond van door hen vastgestelde tegenstrijdigheden in de beide werken van mening dat de Ilias en de Odyssee beide een samenvoeging zijn van kortere, door verschillende dichters gecomponeerde gedichten. De Unitariërs daarentegen vonden in de eenheid en samenhang die beide werken vertonen, aanleiding om ervan uit te gaan dat zowel de complete *Ilias* als de complete *Odyssee* door één briljante dichter gecomponeerd is.

In de twintigste eeuw heeft deze kwestie door het werk van Milman Parry een nieuwe wending gekregen. Volgens zijn theorie vormen de *Ilias* en *Odyssee* het eindpunt van een eeuwenlange mondelinge overlevering. Rondreizende zangers (ἀοιδοί) maakten met behulp van vaste structuurelementen improviserenderwijs telkens iets andere versies van bekende verhalen. Homerus zou zo'n zanger geweest kunnen zijn. Omdat de theorie van Parry een goede verklaring biedt voor bijvoorbeeld het formulaire karakter van het epos en voor het voorkomen van taalelementen uit verschillende dialecten en tijdsperiodes, is zijn theorie algemeen aanvaard. Wat nog wel steeds onderwerp van debat is, is de vraag hoe de *Ilias* en de *Odyssee* uiteindelijk op schrift zijn gesteld. Een mogelijkheid is dat een zanger de gedichten heeft gedicteerd.

D. GENREKENMERKEN

Het epos is een lang verhalend gedicht over helden uit het verre verleden waarin de ook de goden een belangrijke rol spelen door de handeling te sturen of er zelf aan deel te nemen. In de Griekse traditie is het epos geschreven in dactylische hexameters.

De bekendste epische gedichten uit de klassieke oudheid zijn de *Ilias* en de *Odyssee* (precieze datering onbekend, waarschijnlijk eind achtste eeuw v.Chr.) en de Aeneis van Vergilius (eerste eeuw v.Chr.). Ook in andere culturen in de oudheid waren er epische gedichten, bijvoorbeeld het *Epos van Gilgamesj*, waarvan de bekendste versie ook over een held gaat die zijn sterfelijkheid moet accepteren.

In de loop van de eeuwen waarin de Griekse epische verhalen door de ἀοιδοί werden voorgedragen, ontwikkelde zich een epische kunsttaal: een taal die niet correspondeert met één gesproken dialect maar die elementen uit verschillende dialecten en uit verschillende perioden in zich verenigt.

De orale achtergrond blijkt uit de herhaling van dezelfde scènes (zogenaamde *typische scènes*) en dezelfde verzen en versdelen (*formules*). Een voorbeeld van een formule is de vaste combinatie van een zelfstandig naamwoord of een eigennaam met een bijvoeglijk naamwoord (*epitheton ornans*).

Naast de homerische epen zijn er nog andere epen geweest over andere episoden uit de Trojaanse cyclus of over andere thema's, zoals het Thebaanse koningshuis; deze zijn niet bewaard gebleven.

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Diploma's in Nederland zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op landelijke, centrale examens. Het vertrouwen van vervolgopleidingen en werkgevers in diploma's is dus onder meer afhankelijk van de kwaliteit van die examens.

Als College voor Toetsen en Examens (CvTE) zorgen we voor centrale examens die dat vertrouwen waard zijn. Vanuit de gedachte 'van, voor en door het veld' werken we nauw samen met mensen uit het onderwijs, zoals docenten, leerkrachten en examensecretarissen.

cvte.nl

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

Toetsen primair onderwijs: doorstroomtoetsen en leerlingvolgsystemen. Vergelijkbaarheid van doorstroomtoetsresultaten en kwaliteitsbewaking van doorstroomtoetsen en leerlingvolgsystemen.
Cvtetoetsenpo.nl

Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo.
Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs.
Examenblad.nl

Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen.
Staatsexamensvo.nl

Centrale examens middelbaar beroepsonderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma.
Examenbladmbo.nl

Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding.
Staatsexamensnt2.nl

Classified as Internal | Intern